

EVLIYA DUT

Marufjon YULDASHEV

Köy, benim için hikâyesi yarım kalan insanların yaşadığı mekân idi. Her gün onlarca, yüzlerce insan kendi hikâyesinin devamını arayarak kalabalık şehirlere giderler, diye düşünür ve düşündüklerimin doğru olduğuna inanırdım. Benim için köy, çatısı çamurdan evler dışında bir anlam taşımıyordu. Çatısına bir kat daha eklenen evler gözüme gökdelen gibi görünüyordu. Yolu desen yol değil, düşmanın ta kendisi. Dört mevsim boyunca onunla uğraşacaksın. İlkbahar ve sonbaharda çamur insanı canından bezdirir. Yazın kavurucu sıcaklarda topraklar ayaklarını yakar. Sıcakta arık kenarındaki ayrıık otlarının üstünde yürümek zorundasın. Kışın ise buzlu ve kaygan. Köy, özellikle kışın tam bir işkenceye dönüşür. Budanmış dut ağaçları zaten çirkin olan manzarayı daha da kötü gösterir. Bir eser okumuştum: bir çınarla köy halkının bütünleştüğinden bahsediyordu. Köydeki hayat, tüm sohbetler, hayaller aynı çınar ile ilişkilendirilerek etkili bir dille anlatılmıştı. Bizim köyün varı yoğu, eğri büğrü düzensiz dikilmiş dut ağaçlarından ibaretti...

Dut ağaçları köy insanlarına benzer. Kırk canlıdır. İlkbaharda ipek böceği için yapraklarını toplarlar, sonra dallarını budarlar. Çok geçmeden ağaçların gene dalları, yaprakları uzar; meyveleri olgunlaşır. İnsanlar ağaçların altına çarşafı yayarak dalları silkeleyip meyvelerini toplarlar. Kimi duttan pekmez yapar, kimisi pestil, kimisi ise çatıya yayarak kuruturdu. Büyükler “Kışın ekmekle yersen tok tutar, soğukta üşümezsin” diye tekrar etmekten yorulmazlardı. Kurumuş dutları, boz torbalara koyup çocukların elinin ulaşamayacağı yüksek bir yerde saklardı. Çocukların eli yetse ne olur ki sanki ama yine de önlem almak şart. Özellikle de torbayı kadınlar düğümlediye uğraşmaya gerek yok; düğüm yerine parmak izi okuma cihazı mı

yerleştirmişler, kendilerinden başkası asla çözemez. Kışın tandıra¹ ayaklarını sokup, kurutulmuş dutlardan yerken dünyanın gıybetini yapar kadınlar. Kurutulmuş dut ve gıybet, sohbetlerin tadı tuzu olur köyümüzde. Onlarsız sohbet devam etmezdi. İlk önce pekmez, pestil yapmasını beceremeyen köy gelinlerinden söz açılır. Sonra dutları doğru dürüst kurutamadan zayıf eden gelinler konuşulur. Bu dedikodularda “Ben pekmezin de pestilin de en iyisini yaparım, dut kurusunun da âlâsını yaparım, evimi de en güzel şekilde evirip çeviririm” gibi köy kadınlarına özgü övünme bir şekilde kendini belli ederdi. Çocuklar; en iyi dut kurusunun kendilerinininki olduğuna inanır, böyle becerikli annelerinin varlığına sevinirlerdi. Kocalar; eşleri becerikli oldukları için kendilerini şanlı hisseder, dutları israf etmeyişlerine şükrederlerdi.

Dut ağaçları köy insanlarına benzerdi. Çalışmaktan elleri nasırlanmış, yüzleri güneşte yanmış... Ya alçak gönüllülüğüne ne demeli? Ne kadar budasalar, kesseler de yine kulun, kölenim der durur.

Dut ağaçları köy insanlarına benzerdi. Fakir ama gururlu... Birilerinin ihtiyacını giderdiğine sevinir, mutlu olur. Köyün dutları için hayatın anlamı buydu. Sıcakta gölgesiyle serinletir; kışın ateş olur, kor olur üşümüş tenini ısıtır. Yaprığı ipek böceğini, koyununu, ineğini besler. Meyvesi karnını doyurur. Yaşlılar, ilkbaharda dutun olgunlaşma vaktine yetiştiklerine şükrederlerdi. Onların şükretmesi hastalarinkinden farklı olur. Hastalar dutların olgunlaşma zamanına yetiştiğinde “Artık iyileşirim, ölmeyeceğim” diye düşünürler. Yaşlılar ise toprağın yumuşamasına sessizce sevinirler. Dutlar budandığı zaman çocuklar sapan için uygun çatal ararlar. En iyi çatal dut ağacında olur. Söğüt ağacınınki zayıf, çatalı dar ve esnek olur. Dut çatalının arası ise geniş ve sert olur. Taş attığında söğüdünki gibi geri tepmez. Dut budama zamanı her çocuk, elindeki sapan ve lastiğiyle övünür. Çocuklar arasındaki itibar da lastiğin değeri kadar olur. Sarı renkli, geniş ve kalın lastikli sapanlara herkes imrenerek bakar. Siyah, ince lastikler ucuz ve dayanıksız olur. Biraz fazla çektin mi kopar. Bakkalda bir limonata şişesine karşılık çiftini alabilirsin. Sarı lastikler ise pahalı olur. Lastiği olmayanlar elbisesinin bel lastiğini kesip kullanırlardı ama böyle lastikler bir işe yaramazdı. Bir iki defa taş atsan gevşer, kullanılmaz oluverirdi. Sapanla kuş avladığını her çocuk övüne övüne anlatırdı ama kimse birbirinin avını görmüş değildi. Kızlar beyaz, kırmızı, pembe dutları şişeye doldurup ince çubukla çırparak şerbetini çıkarırlardı. Kiminkinin daha lezzetli ya da daha güzel renkli olduğunu söyleyerek övünürlerdi. Erkek çocukları imrendirerek göstere göstere içerlerdi. Kısacası, köy insanlarının hayatı da hatıraları da dut ağaçlarına bağlıydı...

1 Tandır: Bir çeşit alttan ısıtmalı, üstü kalın yorganla örtülen sehpa.

İlkbaharda kanaldaki sular sarımtırak çamurlu akardı. Kenarlarından taşarak yolları sarımtırak çamura boyardı. Erkekler “Dağdan çok fazla su inmiş, su deposuna sığmayınca kanallara akitmişler” diye malumatfuruşluk yapardı. Kanalda hayvan ölülerinin, hatta insan cesedinin bile aktığı söylenirdi. Böyle zamanlarda suya girmek yasaklanırdı. Hastalık bulaşacağı söylenirdi. Arıkların kenarını kaplayan ayırık otları çirkin görünüm oluştururdu. Yılan izi gibi uzanan yol etrafındaki düzensiz alçak evlerden oluşan köy, gri boyayla çizilmeye başlamış ama sona ermemiş tablo gibi tasavvur uyandırırdu...

Şehir dediğin bambaşka bir şey. Buradaki dutlara bak. Özenle şekillendirilmiş. Gereksiz dalları fark edilmeyecek biçimde kesilmiş. Üstteki dalları birbirine yay şeklinde bağlanmış. Yaprakları arasından renk renk meyveleri gözüktür. Henüz olgunlaşmamış ama görünüşe bakılırsa kara ekşi dut olsa gerek, ona benziyor. Gökdelenlere bakınca başınız döner. Düzenli evleri, taş kaldırımları, parkları, yemyeşil alanlarını görüp imrenirsiniz. İlk defa gördüğümde “İşte hayat dediğin böyle olur” demiştim hayran kalarak. “Biz de ömür diye neyi yaşadıysak... Ömrü inek beslemekle geçirmişiz” diye hayıflanmıştım. Gece ışıkların ışıltısından aklım şaşmıştı. “Geceleri gökteki yıldızlar, dinlenmek için şehre inermiş” diye şaşırılmıştım. Ya şehir insanına ne demeli? Sabaha kadar dışarıdalar. Onlar loş karanlık sokaklarda ardından uzun uzun gölgeler bırakarak neyi ararlar acaba, diye düşünmüştüm.

Şehre ilk defa okula kayıt yaptırmaya gelmiştim. Yolda “Şehirde de dut var mıdır acaba” diye düşünmüştüm. “Dut ne arar şehirde, cahil köylü” diye gülmüştüm kendi kendime. “Dut olmayınca kesilmeyecek de... Kesilip budanmış dutlar çok çirkin manzara oluştururlar” diye geçirmiştim aklımdan. “Dut olmazsa ipek böceğine ne verirler? Çocuklar sapan için çatalı nereden bulurlar? Gelinler pekmezi nasıl yaparlar? Hastalara dudu nereden getirirler?” İşte böyle sayısız sorularla şehre doğru yola çıkmıştım. Günümüz çocukları için böyle sorular gülünç görünür. Biz çok safmısz çocukken...

Gün boyu ev arayıp nihayet kiralık bir ev buldum. Dört katlı apartmanın üst katıydı. Genelde, kiraya ya zemin kat ya da en üst katlar verilirdi. Yazın çatıdan güneş vurur, evin içi ateş gibi olurdu. Kışın bir göz odayı ısıtamadan kemiklerine kadar titreyerek oturursun ama ne olursa olsun dördüncü kattan şehri seyretmek güzeldir. Özellikle de sabahın köründe... Ana caddenin iki kenarında sıralı çamların kokusu havada uçuşur. Arada bir sincaplar görünür. Onların daldan dala sıçrayarak geçişini izlemek zevklidir. Şehir ahalişi uyanıncaya dek onlar, çamlardan fıstıklarını toplamış olurlar. Sokakta insanlar çoğalınca onlar da yuvalarına gizlenirler. Her sabah karşı

apartmandan yaşlı bir dede çıkar. Nereye gider, ne zaman geri döner hiç bilemedim. Beyaz sakallı bu ihtiyar bana köyümüzdeki Hekim Ata'yı hatırlattı.

Herkes ona Ata derdi. Köydekiler, ne derdi varsa Hekim Ata'ya koşardı. Ata'nın evine girişte kocaman bir dut ağacı vardı. İnsanlar bu ağaç için en az iki yüz yıllık ağaç derlerdi. O ağacı Hekim Ata'nın büyük dedesi dikmiş diyenler de vardı. Hekim Ata'nın dedelerinin de meşhur tabip olduğu, padişahları tedavi ettiği âdeta dillerde destandı. Bazıları Cengiz Han'ın askerlerinin köyden geçerken her şeyi ateşe verdiklerini ancak bir tek bu ağaca dokunmadıklarını rivayet ederlerdi. Bu rivayetlerin ne derece doğru olduğunu kimse bilmezdi ama herkes bunun doğru olduğuna inanmak isterdi. Köye gelen misafirlere dut ağacıyla ilgili rivayeti anlatarak onları şaşırtmak isterlerdi. Eğer misafirler bu rivayete inanmazlarsa art arda başka efsaneler anlatırlardı: Dut ağacının içinde bir peri varmış. Her dolunay gecesinde çıkar, gelecek ay içinde hasta olacakların listesini ve onlara verilmesi gereken reçeteyi Hekim Ata'ya verirmiş. Hastalar Hekim Ata'nın evine geldiklerinde onların şurubu isme göre hazırlanmış hâlde bekliyor olurmuş. Hastalar o şurupları içince hemen iyileşirlermiş...

Öğrencilik yıllarımda, halk tababeti ile ilgili dersten ödev hazırlamak için köyümüze gittim. Hekim Ata'yla konuşarak onun tedavi usulünü kayda geçirmek istedim. Ne de olsa atanın tıp bilgisi yok. İnsanlara psikolojik etki yaparak tedavi ettiğine inanırdım. Verdiği ilaçların düşük dozlu ağrı kesici olduğunu tahmin ediyordum. Evine gittiğimde avludaki kerevette oturmuş havanda bir şeyler dövüyordu. Görünüşe bakılırsa epey yaşlanmıştı. Beli büyük, sakalları da eskisi gibi gür değildi. Gözleri içe çökmüştü. Üzerindeki hırkası bin bir yamalı hâldeydi. "Kapısında her zaman hasta var. Halk elinde ne varsa götürür verir, elleri boş gelmezler zaten. Ona göre giyinse ne olur sanki beş günlük dünya, güzel yiyip güzel giyinip yaşamasını da bilmiyor bu ihtiyar" diye aklımdan geçirdim.

Hekim Ata gülümseyerek bana baktı ve: "Hoş geldin, oğlum. Giyim kuşam gençlere yakışır. Kusura bakma ben şu eski hırkayla rahat çalışırım, dedemden kalma hırka bu" dedi. Ben mahcup bir hâlde dil dökmeye başladım. Giyimine dikkat ettiğimi fark etti galiba diye düşündüm. Soru sorayım derken Hekim Ata: "Âlim oğlum; sen karşıdaki eyvana geç, orası gölge, serin. Ben hastaları bekletmeyeyim, sonra sorularına cevap veririm" dedi. Gösterilen yere geçip Ata'yı izlemeye devam ettim. Hekim Ata, hastaların damarını yoklayarak bir şeyler söylüyor, önceden hazırlanmış şuruplardan veriyordu.

"İnsanlarımız aşırı derecede saf ya, ne tür hasta olursa olsun Ata'nın huzuruna koşuyorlar. Günümüzde tıp denen bir şey var, nelerin üstesinden ge-

liyor ama bu halk hâlâ eski usullere başvuruyor. Bu ihtiyar neyi bilir ki? Hangi hastalığın tanımını yapabilir? Yapamaz ama ilacını hazırlayıp korkmadan hastasına verebiliyor. Aslında, bu cinayet, insanları kandırmaktan başka bir şey değil! Kanser hastaları da bu ihtiyardan medet umarak kapısında nöbet bekliyor. Bunu ifşa etmek gerekir; medyaya, televizyona taşımak gerekir. Ta ki halkın gözü açılana kadar.” Üniversitede dünyaca ünlü profesörlerden dinlediğim derslere dayanarak Ata’yı yerle bir etme peşindeydim. Sert konuşmayacağım ama teşhis ve ilaç hazırlamada başvurduğu metotları soracağım, diye düşündüm. Onun ne derece cahil olduğunu ortaya çıkarmak için bu soru yeterli olur, ihtiyar metottan ne anlarsın ki diye aklımdan geçirdim. “Âlim oğlum” demesi boşuna değil. O benim görünüşümden amacımı anladı. Artık buna göre davranmalıyım. İlmim ile onu etkilemem gerekir...

Hekim Ata işlerini bitirip hastaları uğurladıktan sonra içeriden bir kâse beyaz dut alıp eyvana geldi. Sofraya dutu koyup “Al evladım, ye bunlar senin rızkınımış, bugün sabah toplamıştım” dedi. Bir tane dutun sapından tutarak dilime koydum. Çiğnemeye ihtiyaç kalmadan, ağızda bal gibi eridi. Tadı damağımdan geçerken çocukluk anlarım gözümün önüne geldi.

Bir defasında hasta olmuştum. Babam üç gün boyunca sabahın köründe şu dut ağacının altına getirip beni yerde yuvarlamıştı. Ondan sonra bir daha hasta olmamıştım. Çocukluğumdan beri dutu çiğnemedim yerim. Dilime koyup damağımla yavaşça ezerim, sırası tüm ağızıma yayılır. İşte, buna dünyanın en tatlı huzuru derim. Babam dut ağacı altındaki tümsekten aşağıya doğru yuvarladığında sanki dağdan yuvarlanıyormuş gibi olmuştum. Sadece bu değil, yere düşen dutları ezerek sırasını saçarak yuvarlanıp giderken üstüme dökülen dutların büyük kaya parçası kadar olduğunu da görüyor gibi olurum hatırlayınca...

– Hekim Ata, tadı damağımyı yaktı; biz çocukken de bu kadar tatlı mıydı bu dut? – dedim.

– Evliya dut, evladım, evliya dut demelisin. Atalarımı görmüş, evliya dut bu, yavrum. Padişaha padişah, dilenciye dilenci demeden derdine şifa olan evliya dut bu. Savaşta köy halkını açlıktan kurtaran da bu evliya duttur, çoçuğum...

– Evliya dut...

– Hekim Ata, siz hastalığı nasıl belirlersiniz? Ben bu alanda okuyorum. Dünyada tanınmış profesörlerden ders dinliyorum ama sizin hastalığı belirleme yönteminiz beni şaşırtıyor. Tedavi yönteminize...

– Yavrum, sen Hatem Bey’in oğlusun değil mi? Biliyorum, “İyi okuyor” diye övüyorlar seni. Oku, insanlara yardımın dokunur. Benim yolumu yargılamana gerek yok. Benim derdim hastalıkla savaşmak değil. Ben doktor değilim, evladım.

– O zaman nasıl tedavi ediyorsunuz? Bunu, bunu nasıl...

– Kendini zorlama evlat. Aklından geçenleri anlayabiliyorum. Hepsine cevap verebilirim ama unutma, ben hastalara moral veriyorum. Hastalıkla savaşmayı değil onu anlamayı öğretiyorum. Gücü dışarıdan değil, kendi içlerinde aramaları gerektiğini aşıyorum. Verdiğim şu dut kabuğundan, yaprağı veya kökünden demleme, meyvesinden pekmez, pestil çoğunlukla da şurup oluyor. Hepsini şu evliya duttan alıyorum.

– Size güvenir, sonra hastalık iyice ilerleyince son çare olarak doktora koşarlar...

– Ben babamdan neyi gördüysem onu yapıyorum. Benden sonra bunu yapacak mirasçım yok. Doktorlar her işi karmaşık hâle getirmeyi severler. Hastalığı düşman zannederler. Onu yok etmenin yolunu bir tek kendileri biliyormuş gibi davranırlar. Hastalığı o teşhis eder, ilacı da o belirler, o iyileştirir. Hasta sadece deneyin sonucunu bekler. Aslında her derdin şifası hastanın kendisindedir. O inanırsa, kendinde güç bulursa her derdi yenebilir...

Ben, birkaç gün Hekim Ata’nın evine gelip ona yardım ettim. Gerçekten de her derde ilacı, şu duttan alıyordu. Yeni doğmuş bir çocuk getirdiler. Gece hiç uyumuyormuş. Hekim Ata, onu dut ağacından yapılan beşiğe yatırmayı tavsiye etti. Beşiğin gavranından² sümeğine³ kadar dut ağacından olması gerektiğini söyledi. Düşerek hafızasını kaybeden hastaya dut ağacından yapılmış dombıra vererek “Çalmasını öğretin, şifası bu çalgıdadır” dedi. Sütü gelmeyen kadına dut yaprağından demleme verdi. Ağız yara olan çocuğa da ekşi duttan gargara için demleme verdi. Dişi ağrıyana da aynı şeyi verdi. İshal olana demleme, basura da dut yaprağından merhem. Saçının erken ağardığından şikâyetlenen hastaya dut, asma ve siyah incir yaprağından karıştırarak yaptığı demlemeyi verdi. Derisi yanmış, iltihap kapmış hastaya dut kabuğundan merhem hazırlayıp verdi. Gücsüz düşene kurumuş dut ezmesinden verdi. Gözü iltihaplananı da boğazlaktan⁴ muzdarip olanını da rüzgâr çarpanını da tansiyondan şikâyet edenini de gördüm.

Kısacası Hekim Ata, her derde şifayı şu duttan almış. Ödevimi hazırlayıp hocama götürdüm. Hocam okuduktan sonra “İlginç, sanki Orta Çağ’a

2 Gavran: Beşikte kullanılan bir çift uzun çubuk.

3 Sümek: Beşiğe belenmiş çocuğun sidliğini alta yerleştirilen kapa yönlendiren ney şeklindeki boru.

4 Boğazlak: Guatrı.

gitmiş gibi oldum. Okul yok mudur köyünüzde?” dedi alay edercesine güle- rek. Ondan sonra ben de bu dutla ilgili kimseye bir şey anlatmadım.

Şehre yerleşeli on yıl kadar oldu. Üniversiteden sonra şehirde kaldım. Evlendim, iki çocuğum oldu. Şehir polikliniğinde çalışıyorum. İşimle çevre edindim, itibar kazandım. Dün şehir merkezinden geçen nehir kenarında büyük bir beyaz dut ağacı gördüm. Bu caddeden çok geçmişim ama nenden- se dikkat etmemişim. Güneş ışıkları altında meyveleri billur gibi ışıldardı. Yüksek dallarında başparmak büyüklüğündeki beyaz dutlar gözümü kamaş- tırıyordu. Alttaki dallarda henüz olgunlaşmamış yeşil dutlar kalmıştı. Yere dökülenleri ezilmiş, yapışık kararmıştı. Asfalt da şıradan kararmış, parıldı- yordu. Uzanarak bir dalı eğdim. Silkelediğimde, üstteki dutlar dökülüverdi. Başıma, omzuma, göğsüme değıp üstümde lekeler bırakarak yere düşüyordu. Gözlerimi kısarak tepeye baktım. Kaçayım derken aceleyle yanlış taşa bas- tım galiba, bir anda yere düştüm, tümsekten aşağıya doğru yuvarlanıverdim. Sanki dağdan yuvarlanıyor gibiydim. Dahası, yere dökülen dutları ezerek, şırasını saçarak yuvarlanıyordum. Tepemden aşağı dut değil de devasa kaya parçaları düşüyor gibi hissettim... Kendime gelip ayağa kalktım. Üstümü te- mizledim. Eve dönmek yerine uzun bir süre dutun altında oturup kaldım. Şehirde sıkıldığımı, köyü özlediğimi hissettim o anda. Şimdilerde Hekim Ata'nın yüzyılları eskiten dut ağacı dışındaki dutlar kesilip budanmıştır. Ço- cuklar, dallarından çatalları kesip sapanlarını çoktan yapmışlardır. Kızlar da şişelerine dut yerine yeni kızarmaya başlayan vişnelere toplamış, ezerek şerbetini çıkarmakla meşgul olmalılar. Kimin şerbetinin daha renkli, daha lezzetli olduğunu tartışıyor; erkek çocukları imrendirerek huzurla içiyorlar- dır...

Hekim Ata vefat etmişti... Acaba onun dutuna kim bakıyor? Mirasçım yok diyordu. İnşallah kuruyup gitmemiştir. Kesip odun mu yaptılar yoksa? Herhâlde köy halkı perili dut olduğuna inandığı için kesilmemiştir. Eğer ke- silirse ya da kuruyup giderse köyün kimliği kaybolmuş olur, kendine özgü yönü kalmaz. Hekim Ata'nın dutu köyle, köy halkıyla, onların kaderiyle bü- tünleşip gitmişti. Onsuz köy çok garip ve çok çirkin olur. O dut olmazsa hikâyesinin devamını aramaya büyük şehirlere gidenler köyü unuturlar. Kö- yünü unutanlar şehirlere arkalarında uzun uzun gölgeler bırakarak geceleri sokaklarda gezinir dururlar. Aydınları, çok katlı apartmanların balkonların- dan çamları seyredip kendi hikâyelerinin devamını unuturlar...

Evliya duta ne oldu acaba?...